

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Uppsala-Näs kyrka ligger i en dalgång och omges av åkermark. Närmast väster om kyrkogården ligger klockargården med ett äldre bostadshus. På den skogklädda höjden norr om kyrkan står klockstapeln. Trots närheten till staden är kyrkomiljön till synes opåverkad av senare tiders förändringar. Den har bevarat sin ålderdomliga karaktär .

2.2 Kyrkan

Kyrkan byggdes som en rektangulär salkyrka under 1400-talet. Byggnadsmaterialet är gråsten med tegel i gavelröstena. Omkring år 1500 välvdes kyrkan med tegelvalv. Sakristian är förmodligen byggd först på 1600-talet, enligt Norberg i Upplands kyrkor. Den är välvd med tunnvalv.

Fasaderna är spritputsade och avfärgade i ockragult med slätputsade, vita omfattningar och smygar. De kröns av en profilerad, putsad och vitmålad taklist. Gavelröstena i öster och väster är försedda med vitkalkade blinderingsnischer. En runsten är inmurad i västra gaveln. Fönstren i söder och väster har bevarat ursprunglig, medeltida form, vilket är mycket ovanligt. Nästan alla andra medeltidskyrkor fick sina fönster förstörade under 1700- och 1800-talen. Fönstren ifråga har putsade tegelomfattningar. De bägge sydfönstren sitter högt upp på fasaden och är relativt stora. Fönsterbågarna av trä är troligen från 1800-talet. Korfönstret är försett med glasmålningar från 1913. Det har spetsbågig, putsad tegelomfattning. Fönsterbänkarna är täckta med naturstenshällar. Kyrkan har ett brant sadeltak täckt med falsad skivplåt. Taket är försett med fotrännor. Stuprör har satts upp på norra sidan. Sakristian har ett pulpettak, också det täckt med falsad skivplåt. De kraftiga järnbanden som är spända runt hela kyrkan visar på hur man i äldre tid försökt lösa problem med grundläggningen som orsakat stora sprickor i murarna. Det finns även gamla dragjärn med ankarslutar. En grundförstärkning gjordes 1941.

Även ingången i söder har bevarat sin ursprungliga form med putsad omfattning av tegel. År 1875 revs ett vapenhus från 1666. I stället byggdes ett stort vindfång under läktaren, vilket fick fungera som vapenhus. Ytterdörren byttes mot den nuvarande pardörren i nyrenässansstil med överljus.

För närvarande, augusti 2005, pågår en invändig reovering och grundstabilisering av kyrkan. Det mesta av inredningen har demonterats. På grund av detta kan endast en kortfattad interiörbeskrivning göras. Kyrkorummet täcks av tre putsade tegelribbvalv från omkring år 1500. Det mellersta valvet har det rikast utformade ribbmönstret. Ingången till sakristian har en ursprunglig omfattning i tegel och är försedd med en mycket ålderdomlig, plåtklädd bräddörr. Sakristian är försedd med ett putsat tunnvalv. Predikstolen tillkom i mitten av 1600-talet men försågs med ljudtak år 1780, då den flyttades till sin nuvarande plats i norr. Läktaren i väster byggdes 1825. Orgeln är tillverkad 1851 men ett par gånger ombyggd och restaurerad. Orgelfasaden i nyklassicistisk stil är bevarad. På läktaren står delar av en äldre, sluten bänkinredning, förmodligen från 1700-talet, kvar. Där står även ett par bänkar från 1881 då kyrkan försågs med öppna bänkar. 1941 försågs kyrkan åter med slutna bänkkvarter men denna bänkinredning är nu demonterad. I nordöstra hörnet av långhuset finns en murad, inbyggd trappa upp till kyrkvinden. Takstolarna är av gotisk typ. Konstruktionsvirket består delvis av enkelt behandlat rundtimmer som endast barkats av. På vinden ses att gavelröstena är murade i tegel.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården omges av en kallmurad stenvägg och en trädkrans av lövträd. Ingången i väster är försedd med grindstolpar av gråsten och järngrindar med årtal 1852. En timrad bod är inbyggd i den västra kyrkogårdsmuren. Innanför östra muren finns ett flertal grusgravar med stenramar eller häckar och gravstenar från 1800-talet och tidigt 1900-tal. Längs södra muren finns flera grusgravar med stenramar från omkring 1950. Vid ingången i väster finns några stora, påkostade gravar från tidigt 1900-tal. Kyrkogården täcks till större delen av gräsmatta. Gångarna är grustäckta.

Mitt på kyrkogården, några meter söder om kyrkan, ligger den gamla s.k. lillkyrkan. Se nedan för närmare beskrivning.

2.4 Klockstapeln

I backen norr om kyrkogården ligger klockstapeln. Den är byggd 1722 och ”förbättrad” år 1744. Klockstapeln är till största delen spånklädd och tjärad. Klockvåningen är försedd med tjärade luckor. Taket är plåttäckt och kröns av en brädklädd lanternin, utan fönster, med en plåtklädd huv och ett kors.

2.5 Lillkyrkan

På kyrkogården strax söder om kyrkan ligger den s.k. lillkyrkan. Den är byggd av gråsten med ett inre murskal av tegel. Taket är täckt med tegel. Invändigt är byggnaden försedd med medeltida tegelvalv. Byggnaden är uppförd som sakristia till en äldre träkyrka. Det råder delade meningar om när den byggdes. Tuulse daterar den till 1200-talets slut, medan Bonnier anser att den är byggd senare. Förtagningsstenar i sydturen sägs tyda på att den uppförts som första etappen av en planerad stenkyrka. Förmodligen var det de dåliga grundförhållandena som gjorde att den nya kyrkan på 1400-talet placerades norr om den gamla kyrkan. Därefter blev stensakristian kvar på platsen.

Fasaderna är av gråsten. Portalen i söder har tegelomfattning och en ålderdomlig bräddörr med smidda, dekorativt utformade bandgångjärn. Över ingången finns en tjärad lucka i en öppning till vinden. Byggnaden har ett litet fönster i öster.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Uppsala-Näs kyrka är mycket välbevarad i sin ursprungliga form sedan den byggdes på 1400-talet och välvdes omkring år 1500. Interiören präglas av de rikt utformade valven. Exteriören karakteriseras av gavlarnas blinderingsnicher. Fönsteröppningarna i söder och väster har bevarat sin ursprungliga form, vilket är mycket ovanligt. På kyrkogården finns en medeltida stenbyggnad som utgjort en sakristia till en äldre träkyrka. Det är den enda byggnaden i sitt slag i Uppland.

Kyrkogården har en ålderdomlig prägel till vilket de många äldre grusgravarna bidrar.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

* Kyrkomiljön i Uppsala-Näs har en ålderdomlig prägel till synes opåverkad av senare tiders förändringar vilket bl.a. bidragit till att området klassats som kulturmiljö av riksintresse.

* Den fristående gamla stensakristian är den enda i sitt slag i Uppland. Den är byggd till en äldre träkyrka vilket konstaterats genom utgrävningar. Byggnaden har ett stort byggnadshistoriskt värde.

* Kyrkans exteriör är välbevarad i sitt ursprungliga skick. Av särskilt intresse är de ursprungliga fönsteröppningarna och blinderingsnischerna som bidrar till kyrkans stora kulturhistoriska värde.

* Interiören har en välbevarad, senmedeltida form som karaktäriseras av de putsade stjärn- och ribbvalven och är därför av stort kulturhistoriskt värde.

* Kyrkogården har bevarat en ålderdomlig karaktär med den gamla sakristian, stenvägg, trädkrans och åtskilliga äldre grusgravar med gravstenar från 1800-talet och tidigt 1900-tal. Detta ger miljön stora upplevelsemässiga och kulturhistoriska värden.

* Klockstapeln har bevarat sin ursprungliga form sedan 1700-talet med smärre förändringar. Stapeln har ett byggnadshistoriskt värde som exempel på 1700-talets timmerbyggnadskonst och ett genom sitt exponerade höjdläge ett stort miljövärde.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Bonnier, Ann Catherine: *Kyrkorna berättar, Upplands kyrkor 1250-1350*, Uppsala 1987.

Norberg, Rune, *Uppsala-Näs kyrka, Upplands kyrkor 41*, Uppsala 1951

Smedberg, Gunnar: *Uppsala-Näs kyrka, Upplands kyrkor 41A (Uk)*. Uppsala 1975

Tuulse, Armin: "Träkyrkor med stensakristia" i *Fornvännen 1951*, Stockholm 1951.

Upplandsmuseet, handlingar i arkivet. (UM)